



dr hab. Mariusz Krzysztofiński

Tajęcina, 1 VII 2026 r.

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych

Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Karola Miernika „Związek Ludowo – Narodowy w województwie kieleckim w latach 1919 – 1928” napisanej w Szkole Doktorskiej Sekcji Nauk Humanistycznych Dyscyplinie Historia Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach pod kierunkiem dr hab. prof. UJK Jerzego Gapysa, Kielce 2026, ss. 464.

Uwagi ogólne

Metodologiczna oraz merytoryczna wartość rozprawy

W odzyskaniu przez Polskę niepodległości, jak i w pierwszej dekadzie budowy jej zrębów prawno – organizacyjnych oraz ustalaniu granic rolę znaczącą zarówno w wymiarze ogólnokrajowym, jak i regionalnym odgrywała Narodowa Demokracja, oddziałująca w tym przełomowym okresie historii na szerokie warstwy społeczne. Recenzowana praca doktorska prezentuje dzieje i sposób funkcjonowania Związku Ludowo – Narodowego w latach 1919 – 1928 na terenie ówczesnego województwa kieleckiego. Pomimo jej z pozoru regionalnego charakteru, treści zawarte w dysertacji posłużyć mogą do komparatystycznej i analitycznej rekonstrukcji życia społeczno – politycznego Polaków w okresie II RP, uwzględniającej terytorialną, narodowościową i religijną specyfikę tego państwa. Niniejsza rozprawa posiada duże znaczenie poznawcze. Wyrazem tego jest fakt, iż jak dotychczas w odniesieniu do przedwojennego województwa kieleckiego w formie monograficznej przedstawiono zaledwie dzieje obozu socjalistycznego oraz „wywrotowego”¹. Podobnie rzecz się ma w przypadku dziejów międzywojennych Kielc, będących centrum administracyjnym całego opisywanego regionu.

¹ Zob. M. Przeniosło, *Ruch „wywrotowy” w województwie kieleckim 1918 – 1926*, Kielce 1995; J. Ławnik, *Działalność PPS w województwie kieleckim w latach 1918 – 1939*, cz. 1 1918 – 1930, cz. 2. 1931 - 1939, Kielce 2003.

W tym przypadku również uwaga badaczy koncentrowała się zasadniczo na uwypukleniu roli w życiu miasta tych dwóch lewicowych kierunków politycznych². Stąd też, już sam zamysł ukazania historii obozu narodowego w tym właśnie ujęciu zasługuje na docenienie. Jego realizacja w postaci recenzowanego maszynopisu w formie monograficznej stanowi przełamanie zarysowanego powyżej trendu. I z taką właśnie pracą mamy w tym przypadku do czynienia.

Autor tytułowe zagadnienie przedstawił w 4 tematycznych rozdziałach, których konstrukcja i zawartość merytoryczna nie budzą zasadniczych zastrzeżeń. Nie oznacza to jednak, że nie można by poddać ich pewnej modyfikacji. Dopelnieniem całości rozprawy doktorskiej pozostają dość liczne tabele (w liczbie 22). Zarówno ich ilość, jak i jakość - za sprawą ich przejrzystości i merytorycznego opisu - wystawiają dobre świadectwo Autorowi, który już na etapie maszynopisu zadbał o atrakcyjność i użyteczność opracowania. Całość pracy została zwieńczona zakończeniem, obszerną bibliografią oraz dwujęzycznym streszczeniem (w języku polskim oraz angielskim).

Przyjęty przez Doktoranta zakres czasowy jest w pełni uzasadniony, gdyż – poza rozdziałem I, który stanowi swoistą antecedencję ukazującą powstanie tego środowiska politycznego oraz jego działalność na terenach wchodzących w skład ówczesnego Cesarstwa Rosyjskiego - pozostała część pracy dotyczy lat 1919 - 1928. Autor we wstępie prawidłowo sformułował też główny cel badawczy pracy doktorskiej. Skonkretyzował go jako „opis i analiza struktur, wpływów i działalności ZLN w województwie kieleckim w latach 1919 – 1928” (zob. s. 7). Jego pochodną pozostają wyszczególnione przez Autora problemy badawcze dotyczące zasadniczo zagadnień organizacyjnych i programowo – funkcjonalnych wspomnianego kręgu politycznego. *Summa summarum* zostały one przez mgr. Karola Miernika zarówno odpowiednio wyartykułowane, jak i *de facto* wypełnione. Dążąc zatem do realizacji głównego celu badawczego rozprawy Autor posiłkował się szeregiem metod badawczych, które wymienił we wstępie. Poza metodą opisową i bezpośrednią wykorzystał też porównawczą jak i statystyczną (zob. s. 16).

Na potrzeby niniejszej rozprawy Doktorant przeprowadził znaczną kwerendę w archiwach państwowych, jak i kościelnych. Poszukiwaniami w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz w kilku archiwach terenowych (Archiwa Państwowe w: Kielcach,

² J. Naumiuk, *Robotnicze Kielce (1918 – 1939)*, Łódź 1972.

Katowicach, Częstochowie, Radomiu oraz Sandomierzu) objął zarówno dokumenty wytworzone przez administrację państwową, samorządową, jak i akta Policji Państwowej oraz powstałe w ramach poszczególnych kampanii wyborczych. Rezultaty tych kwerend znajdują odzwierciedlenie w treści i konstrukcji pracy doktorskiej. Doktorant dotarł też – co wcale nie jest takie oczywiste i łatwe – do akt personalnych duchownych działających na rzecz ZLN, które są przechowywane w Archiwach Diecezjalnych w Kielcach i w Sandomierzu. Zmierząc do uzyskania wielowymiarowego obrazu badanego środowiska politycznego mgr Karol Miernik podjął także kwerendę prasową, którą objął łącznie 22 tytuły różnych publikacji periodycznych w postaci m.in. „Gazety Kieleckiej”, „Gońca Częstochowskiego”, „Głosu Radomskiego” czy tygodnika „Ojczyzna”. Przy prezentacji jej wyników wykazał też, że nieobce mu są po części narzędzia typowe dla badań prasoznawczych – w postaci studiów nad wydawcą, zawartością i odbiorcą prasy - co jest widoczne w pracy i zasługuje na uznanie.

Oprócz podanych powyżej źródeł, Autor dotarł do licznych aktów normatywnych oraz materiałów i rozmaitych opracowań o charakterze programowym, sprawozdań i druków sejmowych. Ich utylitarne wykorzystanie zostało odnotowane poprzez wyszczególnienie w bibliografii. W trakcie prac nad rozprawą – co widoczne jest w jej warstwie merytorycznej - wykazał się zatem odpowiednim warsztatem naukowym, kompetentnie przeprowadzając zarówno kwerendę archiwalną, jak i biblioteczną oraz – co obecnie już nieodzowne – sięgając do zasobów internetowych. Pozytywnie świadczy to zarówno o jego przygotowaniu fachowym, dociekliwości badawczej, umiejętności selekcji materiałów oraz pozyskanych informacji, jak i o pracowitości.

We wstępie Autor w sposób należyty przedstawił dotychczasowy stan badań nad podjętym przez niego zagadnieniem. Zgodzić się należy z jego stwierdzeniem, że „dotychczasowy dorobek historiografii, dotyczący Narodowej Demokracji w okresie międzywojennym, jest już stosunkowo bogaty” (s. 7). Uszczegółowiając ten pogląd Doktorant dokonał analizy rodzimej historiografii wykazując, że jej dzieje na terenie województwa kieleckiego nie zostały dotychczas ujęte w formie monograficznej. W sposób precyzyjny nakreślił też ramy terytorialne pracy przedstawiając położenie, powstanie i zasięg utworzonego w 1919 r. województwa kieleckiego, jak i jego podział administracyjny, gęstość zaludnienia, oraz strukturę narodowościową. Autor umiejętnie też scharakteryzował jego najistotniejsze ośrodki miejskie takie jak Kielce, Sosnowiec, Częstochowę i Radom. Ten wprowadzający w lekturę całej pracy fragment unaocznia przyszłym czytelnikom specyfikę tego w istocie rolniczego województwa, w którym największymi ośrodkami miejskimi pozostawały m.in.

Sosnowiec – będący centrum uprzemysłowionego Zagłębia Dąbrowskiego - oraz rozwijająca się również pod tym względem Częstochowa. Powtarzając po części ustalenia Autora, czynię tak, ponieważ ukształtowały one trwale w pierwszej dekadzie II RP preferencje polityczno – wyborcze mieszkańców województwa kieleckiego. Znajdują one odzwierciedlenie w kolejnych rozdziałach pracy, które prezentują powstanie, rozwój oraz działalność obozu narodowego na tym terenie. Charakteryzując specyfikę województwa kieleckiego, Doktorant wskazał też rolę, jaką w jego życiu społeczno - politycznym odgrywało duchowieństwo rzymskokatolickie, pełniące swoją misję w strukturalnych ramach odpowiednio diecezji kieleckiej, sandomierskiej, czy wreszcie w stosunkowo nielicznych przypadkach - częstochowskiej.

Autor w dość obszernym wstępie odpowiednio uargumentował też przyjętą przez siebie strukturę pracy, którą oparł o układ chronologiczno – problemowy. Przygotowana dysertacja składa się z 4 rozdziałów. W pierwszym z nich, co już wzmiankowałem powyżej, zaprezentował dzieje obozu narodowego przed 1918 r. Ukazał w nim też rosnącą rolę obozu narodowego na ziemiach pozostających w granicach carskiej Rosji. Przeanalizował też rolę tego środowiska, które pod szyldem Narodowego Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych (NKWSD) wzięło następnie udział w wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. Zarówno w warstwie faktograficznej, jak i narracyjnej Doktorant, prezentując kwestie programowo – organizacyjne tytułowego środowiska politycznego w sposób interesujący, wskazał jego liderów, jak i tworzące się w realiach ostrej polaryzacji politycznej jego zaplecze kadrowe na terytorium nowoutworzonego województwa kieleckiego. Za przeciwników narodowców słusznie uznał partie lewicowe w postaci takich ugrupowań jak PPS, PSL „Wyzwolenie” i KPRP, bojkotującą wybory do Sejmu Ustawodawczego z powodu oczekiwania na zbliżającą się rewolucję. Ten pokrótce naszkicowany obraz regionalnej sceny politycznej okazał się *constans* aż do momentu przewrotu majowego, o czym Autor pisze dalej w sposób przekonujący.

Kolejne części pracy prezentują już zagadnienia bezpośrednio związane z jej tytułem, jak i wyznaczoną przez Doktoranta perspektywą czasową. I tak rozdział drugi stanowi kompendium wiedzy na temat zarówno powstania, jak i programu, rozwoju struktur organizacyjnych oraz wpływów Związku Ludowo Narodowego. Obrona i przedstawiona przez Autora periodyzacja, jak również klasyfikacja organizacji pomocniczych opisywanego środowiska politycznego są w pełni uzasadnione. Ta część pracy zawiera ciekawą analizę programu ZLN, jak również opis jego oddziaływania na mieszkańców wsi, zwłaszcza tych orbitujących wokół środowiska PSL „Piast”. Autor przedstawił w niej też konfrontacyjną

postawę wobec obozu narodowego zajmowaną przez sympatyków PSL „Wyzwolenie” oraz PPS (dla którego matecznikiem pozostawały niezmiennie Zagłębie Dąbrowskie oraz „czerwony” Radom). Kreśląc wpływy ZLN, Doktorant zaprezentował w swojej pracy struktury tej organizacji w poszczególnych okręgach (kieleckim, miechowskim, będzińskim, częstochowskim, radomskim, opoczyńskim, stopnickim, sandomierskim). Autor – co cenne zwłaszcza dla badań o charakterze biograficznym – zrekonstruował składy personalne Zarządów Powiatowych ZLN w Kielcach oraz w Będzinie, Zarządu Koła Miejskiego w Radomiu (wszystkie z 1928 r.) oraz Zarządu Narodowej Organizacji Kobiet w Kielcach z 1927 r. Podejmując ten wysiłek, starał się uwzględniać także pozycję zawodowo – społeczną wchodzących w nich osób. Niewątpliwie efekt tych dociekań w postaci uczynionych przez niego ustaleń zasługuje na dostrzeżenie. Aczkolwiek osobiście żałuję, że Autor nie podjął się trudu dokonania pełniejszej analizy biograficzno - socjologicznej wyodrębnionej przez niego grupy działaczy będących liderami ZLN na terenie województwa kieleckiego. Tym bardziej, że w dysertacji przywołuje tak barwne postacie międzywojennego życia politycznego jak m.in. ziemianin Witold Koziół – Poklewski (1883 – 1934), nauczyciele Stefan Sołtyk (1880 – 1945) i Bronisław Knothe (1881 – 1950), beatyfikowany w 1999 r. ks. Kazimierz Sykulski (1882 – 1941), czy włościanin Wojciech Wiącek (1869 – 1944). Wysuwając nieśmiało ten postulat, zdaję sobie doskonale sprawę z tego, że jego ewentualne wypełnienie wymagałoby podjęcia żmudnej, dodatkowej kwerendy. W oparciu o nią można by docelowo w sposób bardziej kompleksowy, ukazać status społeczny, stan zamożności, wykształcenie, doświadczenie życiowe, zawodowe czy polityczne działaczy ZLN stanowiących o pozycji tego ugrupowania w opisywanym regionie.

Zawartość rozdziału III ukazuje działalność ZLN na terenie województwa kieleckiego w przełomowym dla suwerenności II RP okresie, gdy z kręgu państw temu dążeniu wrogich lub wobec niego obojętnych nieustannie płynęły sygnały o jej niestabilności i „sezonowości”. Ważną rolę w przeciwstawieniu się tej propagandzie odegrał obóz narodowy, podkreślający niezmiennie od dziesięcioleci prymat interesu narodowego nad stanowym i odgrywający istotną rolę na niwie państwowej aż do 1926 r. W tej interesującej części rozprawy Doktorat przeanalizował w odniesieniu do lat 1919 - 1922 zarówno działalność ideowo – polityczną, jak i zaangażowanie parlamentarzystów ZLN w prace Sejmu Ustawodawczego, rolę w utworzeniu Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej (ChZJN), przypadające w podanym okresie kampanie wyborcze oraz partycypację „narodowców” w pracach samorządów.

Największą objętościowo i najbardziej „treściwą” część dysertacji stanowi rozdział IV skonstruowany podobnie jak fragment go poprzedzający. W tej partii tekstu Autor dodatkowo przedstawił krytyczny stosunek ZLN do zamachu majowego oraz poniesioną po nim klęskę wyborczą obozu narodowego. Ich efektem była dostrzeżona przez Romana Dmowskiego konieczność zmian w obrębie ruchu narodowego o charakterze organizacyjno - wizerunkowym, która doprowadziła do przekształcenia ZLN w Stronnictwo Narodowe. Wspomniany rozdział wraz z wcześniejszą partią tekstu (rozdział II) pozostaje kluczowy dla całokształtu i spójności rozprawy doktorskiej. Autor zawarł w nim szereg informacji prezentujących nowe ustalenia, jak i porządkujących także te dotychczas funkcjonujące w obiegu naukowym.

W zakończeniu Doktorant podsumował efekty swojej pracy badawczej, wskazując na udział we władzy ZLN i jego znaczenie, zarówno na szczeblu centralnym, wojewódzkim jak i samorządowym. W sposób uzasadniony zwrócił w nim uwagę na znaczenie przewrotu majowego, który unaoczniał słabość organizacyjną ZLN oraz jego „parlamentarny” charakter. Okazał się on balastem w zaistniałej wówczas sytuacji politycznej wymagającej korekty w obliczu projektowanej walki o władzę z obozem sanacyjnym. Jego namacalnym wyrazem pozostawała – dość dotkliwa – porażka wyborcza w 1928 r. Jej zaś konsekwencją okazała się konieczność zmiany nie tylko nazwy własnego obozu politycznego (z ZLN na SN), ale także korekta sposobu funkcjonowania i kontaktowania się ze swoimi zwolennikami oraz potencjalnymi wyborcami.

Reasumując przyznać należy, że Autor w swoim opracowaniu zrealizował wyznaczone główne cele badawcze, tworząc dzieło bogate od strony faktograficznej, jak również przemyślane od strony koncepcyjnej i problemowej. Co jednak istotne, treść rozprawy daleka jest w swojej wymowie od tzw. konwencji kronikarskiej. Z perspektywy badacza, ale i czytelnika pewien niedosyt budzi wzmiankowane już niepełne wykorzystanie narzędzi typowych dla badań biograficznych. Tak wyrażony postulat posiada jednak charakter zaledwie uzupełniający i zasadniczo nie wpływa na całościowo pozytywną ocenę rozprawy, uwzględniającą jej monograficzny charakter.

Poza wyrażonymi powyżej ocenami o charakterze ogólnym przedkładam także kilka uwag o charakterze szczegółowym. Oto one w porządku czytelnicznym:

s. 75 – proponuję dokonanie drobnej korekty w warstwie narracyjnej. Mianowicie proszę w akapicie mówiącym o agitacji partii chłopskich – „zwłaszcza PSL „Piast”

i PSL „Wyzwolenie”, z terenu Galicji i z Lubelszczyzny wstawić sformułowanie „odpowiednio”. W innym bowiem przypadku można wyciągnąć mylny wniosek, że PSL „Wyzwolenie” oddziaływało na mieszkańców województwa kieleckiego z terenu Galicji. Jak zaś wynika z pracy Jana Jachymka³ w wyborach do Sejmu Ustawodawczego ugrupowanie to otrzymało niewielką ilość głosów na terenie Małopolski. W kolejnych wyborach z 1922 r. wynik ten był już nieco lepszy. W przypadku zaś województwa kieleckiego zarówno w 1919 r, a zwłaszcza w 1922 r. PSL „Wyzwolenie” osiągnęło bardzo dobry wynik plasując się na ówczesnej – także regionalnej scenie politycznej - jako ugrupowanie wyraźnie przeciwne obozowi narodowemu.

s. 85– w odniesieniu do poczynąń mających na celu wprowadzenie „numerus clausus” na polskich uczelniach proponuję, aby Autor posiłkował się dodatkowo ustaleniami poczynionymi przez Agnieszkę Graboń⁴ i wspomniał o tzw. „lex Kiernik”.

s. 149 - w opisie tabeli nr 6. Proponuję rozważyć, czy w wierszu 3 nie dokonać zmiany, która doprecyzowałaby wymowę zawartych w niej informacji. Tytuł zawód postuluję rozszerzyć poprzez nadanie mu brzmienia: zawód/pozycja społeczna. Wtedy bardziej czytelny staje się zapis w postaci: żona lekarza, a zwłaszcza żona dyrektora.

s. 170 – opublikowane w ramach „Biblioteczki żydoznawczej” opracowanie „Protokoły mędrców Syjonu” były fałszywką powstałą z polecenia carskiej Ochrazy, co warto odnotować⁵.

s. 206 – Autor mając na uwadze kwestie narracyjne zamiennie stosuje dla określenia porewolucyjnej Rosji i jej poczynąń określeń bolszewicka bądź radziecka. To drugie sformułowanie w odniesieniu do okresu sprzed końca 1922 r. jest błędne.

s. 227 – ks. Eugeniusz Okoń opowiadający się za radykalną formą reformy rolnej pozostawał wówczas posłem z ramienia PSL „Wyzwolenie”. Warto tą informację podać, tym bardziej, że ponad dekadę wcześniej ks. Okoń był zagorzałym zwolennikiem endecji.

s. 238 - błąd rzeczowy. Od 1918 r. istniała KPRP, która dopiero w 1925 r. przekształcona została w KPP.

³ J. Jachymek, *Myśl polityczna PSL Wyzwolenie 1918 – 1931*, Lublin 1983, s. 24 – 31. Zob. też: S. Lato, *Ruch chłopski na Kielecczyźnie 1864 – 1931* [w:] *Z dziejów ruchu ludowego na Kielecczyźnie. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Kielcach dnia 21 – 22 I 1967 r. na 70 – lecie powstania ruchu ludowego w Polsce*, red. S. Lato, Kielce 1970, s. 13 – 33.

⁴ A. Graboń, *Dyskusja nad kwestią numerus clausus w 1923 roku*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, nr 39 (2000), s. 79 – 93.

⁵ Zob. m.in. J. Tazbir, *Najnowsze publikacje na temat Protokołów mędrców Syjonu*, „Dzieje Najnowsze”, nr 4 (1992), s. 69 – 78.

s. 265 – Ogóln żydowski Związek Robotniczy to inaczej Bund. W monografii tej partii jako jeden z większych ośrodków wymieniona została Częstochowa⁶.

s. 312 – w przypadku omawiania ustaleń i konsekwencji zawarcia paktu lanckorońskiego proponuję dodatkowo sięgnąć po artykuł autorstwa Eweliny Podgajny⁷.

s. 380 – przy opisie wzajemnych relacji obozu narodowego i katolicyzmu proszę wykorzystać ustalenia poczynione przez Przemysława Sołgę w jego opublikowanej w 2025 r. książce⁸.

Konkluzja

Doktorant dobrze orientuje się w podjętej problematyce i w sposób odpowiedni dokonał zarówno wyboru źródeł, jak i literatury przedmiotu. Dysertacja posiada charakter przemysłany i stanowi dzieło, w którym Autor wprowadził do obiegu naukowego wiele nowych informacji, zwracając uwagę badaczom na znaczenie obozu narodowego na regionalnej scenie politycznej, sposoby zdobywania przez niego poparcia społecznego oraz przyczyny klęski wyborczej odniesionej w 1928 r.

Wnioski zawarte w monografii znajdują odzwierciedlenie w materiale źródłowym i przedstawione zostały w oparciu o szerokie spektrum problemowe. Świadczy to o tym, że Autor dobrze opanował warsztat historyka. Praca Doktoranta wypełnia istniejącą w polskiej historiografii lukę dotyczącą powstania, działalności oraz dziejów ruchu narodowego na terenie województwa kieleckiego w latach 1919 – 1928.

Mając to na uwadze, stwierdzam, że recenzowana monografia spełnia wymogi ustawowe stawiane pracom doktorskim. Pozytywnie oceniam ją pod względem metodologicznym, merytorycznym, jak i formalnym. Reasumując, wnoszę o dopuszczenie mgr. Karola Miernika do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Maciej Kryzofor

⁶ Zob. G. Pickhan, *Pod prąd. Powszechny Żydowski Związek Robotniczy Bund w Polsce 1918 – 1939*, przekład A. Peszke, red. naukowa J. Nalewajko – Kulikow, Warszawa 2017, s. 146.

⁷ E. Podgajna, *Pakt lanckoroński i powstanie drugiego gabinetu Wincentego Witosa w 1923 r.* [w:] *Relacje między ruchami narodowym i ludowym w latach 1893 – 1970*, red. M. Gniadek – Zieliński, K. Kawecki, Warszawa 2024, s. 103 – 117.

⁸ P. Sołga, *Między Kościołem a katolicyzmem. Nacjonalizm w świetle polskiej publicystyki katolickiej od schyłku XIX w. do 1939 r.*, Kraków 2025.